IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
**Volume 23. Issue 02. Sentabr ,2026**

# XORAZM MADANIY REALIYALARINING INGLIZ TILIGA TARJIMA QILISHDA MILLIY KOLORITNI SAQLASH MUAMMOLARI

**Abdullayeva Mohinur Farhod qizi**
Urganch tumani 43-son maktab o‘qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.22788095

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada Xorazm madaniyatiga oid realiyalarni ingliz tiliga tarjima qilish jarayonida milliy koloritni saqlash masalalari tahlil qilinadi. Xususan, Xorazm xalqining tarixiy, etnografik, maishiy, marosimiy va me’moriy hayoti bilan bog‘liq leksik birliklarning ingliz tilida berilish xususiyatlari yoritiladi. Tadqiqotda milliy-madaniy realiyalarni tarjima qilishda transliteratsiya, transkripsiya, tavsifiy tarjima, izohli tarjima va funksional muqobillik usullaridan foydalanish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, tarjima jarayonida milliy koloritning yo‘qolishi, madaniy ma’noning qisqarishi va ekvivalentsiz leksikani adekvat ifodalash muammolari tahlil qilinadi.

**Kalit so‘zlar:** Xorazm, realiya, tarjima, ingliz tili, milliy kolorit, lingvomadaniyat, etnografik leksika, transliteratsiya, tavsifiy tarjima, ekvivalentsiz leksika.

## Kirish

Har bir xalqning milliy madaniyati uning tilida o‘ziga xos tarzda aks etadi. Til xalqning tarixiy xotirasi, turmush tarzi, urf-odatlari va ma’naviy qadriyatlarini saqlovchi muhim vosita hisoblanadi. Shu sababli bir tildagi milliy-madaniy birliklarni boshqa tilga tarjima qilish murakkab lingvistik va madaniy jarayon hisoblanadi.

Xorazm vohasi o‘zining qadimiy tarixi va boy madaniy merosi bilan Markaziy Osiyo xalqlari orasida alohida o‘rin egallaydi. Xorazm xalqining me’morchilik an’analari, milliy taomlari, kiyim-kechaklari, urf-odatlari, marosimlari va turmush tarzi ko‘plab milliy-madaniy birliklarda o‘z aksini topgan.

Bugungi kunda Xorazmning tarixiy va madaniy merosini xalqaro miqyosda targ‘ib qilishda ingliz tilidagi tarjimalarning o‘rni katta. Biroq tarjima jarayonida asosiy muammolardan biri milliy koloritni saqlash masalasi hisoblanadi.

Milliy kolorit deganda xalqning o‘ziga xos madaniy, tarixiy va maishiy xususiyatlarini ifodalovchi til birliklarining umumiy xususiyati tushuniladi. Tarjimada ushbu xususiyatning saqlanmasligi matnning mazmuniy va madaniy qiymatini kamaytirishi mumkin.

Realiya tushunchasi va uning tarjimadagi o‘rni

Tarjimashunoslikda muayyan xalq yoki hududning hayoti, tarixi va madaniyatiga xos predmet va hodisalarni ifodalovchi so‘zlar realiyalar deb yuritiladi.

Realiyalar odatda boshqa tillarda to‘liq ekvivalentga ega bo‘lmaydi.

Xorazm madaniyatiga oid quyidagi birliklarni realiya sifatida ko‘rsatish mumkin:

Ichan qal’a;

mahalla;

do‘ppi;

beshik;

tandir;
ayvon;
kelin salom;
beshik to‘yi;
Navro‘z sayli;
karvonsaroy.

Mazkur birliklar faqat predmet yoki hodisani emas, balki xalqning tarixiy va madaniy tajribasini ham ifodalaydi.

Xorazm realiyalarining asosiy turlari

1. Tarixiy realiyalar

Tarixiy realiyalar muayyan davr yoki tarixiy hodisalar bilan bog‘liq bo‘ladi.

Masalan:
xon;
xonlik;
ark;
qal’a;
bek;
devon.

Ularni tarjima qilishda tarixiy mazmunni saqlash muhimdir.

Xiva xonligi — Khiva Khanate

Bu yerda “Khanate” atamasi davlat boshqaruvining tarixiy shaklini ifodalaydi.

2. Me’moriy realiyalar

Xorazm me’morchiligi o‘ziga xos tarixiy va madaniy xususiyatlarga ega.

Masalan:
Ichan qal’a;
madrasa;
minora;
karvonsaroy;
ark;
darvoza.

Ichan-Qal’a so‘zini ingliz tilida to‘liq tarjima qilish o‘rniga uning asl shaklini saqlash maqsadga muvofiq:

Ichan-Qal’a – the historic inner town of Khiva.

Bu usul milliy va tarixiy nomni saqlash bilan birga uning mazmunini ham tushuntiradi.

Etnografik realiyalar va ularning tarjimasi

Etnografik realiyalar xalqning kundalik turmushi va urf-odatlari bilan bog‘liq bo‘ladi.

Beshik

Beshik o‘zbek xalqining an’anaviy bolalar parvarishi vositasi hisoblanadi.

Oddiy tarjima:
cradle

Ammo milliy xususiyatni saqlash uchun:
traditional Uzbek cradle

variantidan foydalanish mumkin.
Bu tarjimada beshikning aynan o‘zbek madaniyatiga tegishli ekanligi ko‘rsatiladi.

Do‘ppi
Do‘ppi milliy bosh kiyim hisoblanadi.
Oddiy tarjima:
cap
Biroq ushbu so‘z do‘ppining madaniy va estetik xususiyatlarini ifodalamaydi.
Shuning uchun:
doppi – traditional Uzbek skullcap
tarjimasi maqsadga muvofiq.
Bu yerda asl so‘z saqlanib, uning mazmuni izohlanadi.

Tandir
Tandir milliy taom tayyorlashda ishlatiladigan an’anaviy o‘choqdir.
Ingliz tilida quyidagi variantlar mavjud:
tandoor;
traditional clay oven.
Agar matnda milliy kolorit muhim bo‘lsa, tandoor shaklidan foydalanish mumkin.
Agar ilmiy yoki izohli matn bo‘lsa:
traditional clay oven
variantini qo‘llash maqsadga muvofiq.

Marosimiy realiyalarni tarjima qilish
Marosimlarga oid realiyalar tarjimada eng murakkab birliklardan biridir.
Chunki bunday marosimlar ko‘pincha boshqa xalqlar madaniyatida mavjud bo‘lmaydi.
Kelin salom
Kelin salom o‘zbek xalqining to‘y marosimlari bilan bog‘liq an’anadir.
Tarjimada:
traditional bride greeting ceremony
yoki:
a traditional wedding ceremony in which the bride greets and pays respect to her new family
variantlaridan foydalanish mumkin.
Ikkinchi variant marosimning mazmunini to‘liqroq ochib beradi.

Beshik to‘yi
Beshik to‘yi chaqaloq bilan bog‘liq milliy marosim hisoblanadi.
Tarjimada:
traditional cradle ceremony
deb berilishi mumkin.
Biroq ilmiy matnda:
a traditional Uzbek ceremony associated with placing a newborn child in a cradle

variantidan foydalanish maqsadga muvofiq.

Tarjimada milliy koloritni saqlash

Tarjimada milliy koloritni saqlashning bir nechta asosiy usullari mavjud.

1. Asl so‘zni saqlash

Masalan:

mahalla;

madrasa;

Navruz;

doppi.

Bu usul milliy nomni saqlash imkonini beradi.

2. Transliteratsiya va izoh

Masalan:

Mahalla – a traditional neighborhood community in Uzbekistan.

Bu usul o‘quvchiga so‘zning mazmunini tushunishga yordam beradi.

3. Tavsifiy tarjima

Masalan:

Kelin salom

→ a traditional ceremony in which the bride greets her husband's relatives.

4. Funksional muqobil

Masalan:

| O‘zbekcha birlik | Inglizcha tarjima |
|---|---|
| qal’a | fortress |
| bozor | market |
| darvoza | gate |
| minora | minaret |
| saroy | palace |

Funksional muqobil faqat so‘zlarning mazmuni bir-biriga yaqin bo‘lgan holatlarda qo‘llaniladi.

Milliy koloritning yo‘qolish muammosi

Tarjima jarayonida ayrim milliy birliklar umumiy so‘zlar bilan almashtirilishi natijasida milliy kolorit yo‘qoladi.

Masalan:

do‘ppi → cap

Bu tarjima predmetning umumiy ma’nosini bildiradi, biroq uning milliy xususiyatlarini ifodalamaydi.

Shuningdek:

mahalla → neighborhood

tarjimasi ham to‘liq emas.
Chunki mahalla:
yashash hududi;
ijtimoiy birlik;
qo‘shnichilik tizimi;
o‘zaro yordam muhiti
sifatida faoliyat yuritadi.
Shu sababli:
traditional neighborhood community
shakli mazmunan aniqroq hisoblanadi.

Tarjimada lingvomadaniy kompetensiyaning ahamiyati

Xorazm madaniy realiyalarini ingliz tiliga tarjima qilishda tarjimon yuqori darajadagi lingvomadaniy kompetensiyaga ega bo‘lishi kerak.

Bunday kompetensiya quyidagilarni o‘z ichiga oladi:
xalq tarixi;
milliy urf-odatlar;
etnografik bilimlar;
tarixiy geografiya;
xalq mentaliteti;
madaniy qadriyatlar;
tarjima strategiyalari.

Tarjimon realiyaning faqat lug‘aviy ma’nosini emas, balki uning madaniy mazmunini ham anglay olishi kerak.

Xorazm realiyalarini tarjima qilish strategiyasi

Xorazm madaniy birliklarini ingliz tiliga tarjima qilishda quyidagi strategiyani qo‘llash mumkin.

1-bosqich. Realiyani aniqlash
So‘zning milliy-madaniy xususiyati aniqlanadi.
2-bosqich. Madaniy ma’lumotni tahlil qilish
Realiyaning xalq hayotidagi o‘rni o‘rganiladi.
3-bosqich. Ingliz tilidagi ekvivalentni aniqlash
To‘liq yoki qisman muqobil mavjudligi tekshiriladi.
4-bosqich. Tarjima usulini tanlash
transliteratsiya;
tavsifiy tarjima;
izohli tarjima;
funksional muqobil.
5-bosqich. Milliy koloritni tekshirish
Tarjimada madaniy xususiyat saqlanganligi baholanadi.

Xorazm realiyalarining ingliz tilidagi tarjima namunalari

| T/r | O‘zbekcha birlik | Inglizcha variant | Tarjima usuli |
|---|---|---|---|
| 1 | Xorazm | Khorezm | Transliteratsiya |
| 2 | Xiva | Khiva | Transliteratsiya |
| 3 | Ichan qal’a | Ichan-Qal’a, historic inner town | Izohli tarjima |
| 4 | Mahalla | traditional neighborhood community | Tavsifiy tarjima |
| 5 | Do‘ppi | traditional Uzbek skullcap | Izohli tarjima |
| 6 | Beshik | traditional Uzbek cradle | Tavsifiy tarjima |
| 7 | Tandir | traditional clay oven | Tavsifiy tarjima |
| 8 | Kelin salom | traditional bride greeting ceremony | Tavsifiy tarjima |
| 9 | Beshik to‘yi | traditional cradle ceremony | Tavsifiy tarjima |
| 10 | Karvonsaroy | caravanserai | Transliteratsiya |

Xorazm madaniyatini xalqaro miqyosda targ‘ib qilishda tarjimaning o‘rni

Bugungi kunda Xorazmning boy madaniy merosini xalqaro miqyosda targ‘ib qilish muhim vazifalardan biridir.

Tarjima orqali:

tarixiy obidalar haqida ma’lumot beriladi;

xalq urf-odatlari targ‘ib qilinadi;

milliy san’at namunalari tanishtiriladi;

turizm rivojlantiriladi;

ilmiy hamkorlik kengaytiriladi.

Shu sababli Xorazm madaniy realiyalarining ingliz tilidagi tarjimasi nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy va madaniy ahamiyatga ham ega.

**Xulosa**

Xorazm madaniy realiyalarini ingliz tiliga tarjima qilish murakkab lingvomadaniy jarayon hisoblanadi. Bunda tarjimon faqat so‘zning lug‘aviy ma’nosini emas, balki uning tarixiy, etnografik va madaniy mazmunini ham hisobga olishi zarur.

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, Xorazm madaniyatiga oid realiyalarning aksariyati ingliz tilida to‘liq ekvivalentga ega emas.

Ikkinchidan, bunday birliklarni tarjima qilishda transliteratsiya va izohli tarjima usullari samarali hisoblanadi.

Uchinchidan, marosimiy va etnografik birliklarni tavsifiy tarjima orqali berish ularning mazmunini aniqroq ochib beradi.

To‘rtinchidan, umumiy ekvivalentlardan foydalanish ayrim hollarda milliy koloritning yo‘qolishiga olib keladi.

Beshinchidan, tarjimonning lingvomadaniy kompetensiyasi sifatli tarjimani ta’minlovchi asosiy omillardan biridir.

Umuman olganda, Xorazm madaniy realiyalarini ingliz tiliga adekvat tarjima qilish xalqning tarixiy va madaniy merosini xalqaro miqyosda to‘g‘ri tanishtirishga xizmat qiladi. Shu

sababli milliy realiyalarni tarjima qilishda lingvistik va madaniy yondashuvlarning uyg‘unligi muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR**

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – Москва: Международные отношения, 1975.
2. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – Москва: ЭТС, 2002.
3. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – Москва: Международные отношения, 1980.
4. Фёдоров А.В. Основы общей теории перевода. – Москва: Высшая школа, 2002.
5. Маслова В.А. Лингвокультурология. – Москва: Академия, 2001.
6. Телия В.Н. Русская фразеология и лингвокультурология. – Москва, 1996.
7. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент.
8. Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. – Тошкент, 2006.
9. Newmark P. A Textbook of Translation. – London: Prentice Hall, 1988.
10. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – London: Routledge, 2018.